

Barbarybės akivaizdoje – dar didesnė kūrybos prasmė

Įpusėjus vasarai ir tęsiant popiežiaus Pranciškaus kvietimą Bažnyčiai keliauti sinodiškai, *Artumos* vyriausiasis redaktorius kalbina dailininką ir žurnalistą **Vaidotą Žuką**. Prieš pokalbį dailininkas paprašė leisti įdėti jo preambulę:

„Kalbamės Rusijos sukkelto siaubingo karo Ukrainoje akivaizdoje, tad visi šiandieniniai mūsų svarstymai apie meną, kultūrą, parodas, bažnyčių puošybą yra gerokai ne į temą. Dabar aktualiau būtų kartu su Oskarū Milašiumi šifruoti šv. Jono *Apokalipsę*... Bala nematė, klauskite.“

Kaip nutiko, kad pats esat ir neslepiamai tikintis krikščionis, ir puikus menininkas? Juk ne tiek ir daug (ar bent jau toks įspūdis) menininkų – praktikuojančių katalikų?

– Ačiū už palankumą meno pastangoms. Nors esu katalikas, bet kritiškas ir gana užsispyręs – kultūros ir tikėjimo reikaluose taip pat. Labai mėgstu grigalinį choralą, bet man krikščionybė ir bažnytiniai reikalai nėra tradicija. Negavau to iš tėvų, senelių. Pavyzdį davė vėliau susirasti mokytojai: Justinas Mikutis (1922–1988), Juozas Keliuotis (1902–1983), Vytautas Antanas Dambra (1920–2016), kuriais sekiojau iki pat jų mirties. Man krikščionybė yra tokia ribinė būsena,

lemiamą korta. Lyg evangelinis perlas, dėl kurio gali parduoti viską, nes jis yra tikrai brangus ir tikras. Religinė praktika prasidėjo brandžioje jaunystėje, pajutus, kad būtent čia slepiasi svarbiausi gyvenimo, mirties ir meno kodai. Mąstytojas Justinas Mikutis sakydavo: „Krikščionybės mistiką ir jėgą jaučia ir tie, kurie jos nepaiso ar jai prieštarauja. Gaila, kad tamsieji mistikai dabar ją išpažįsta stipriau negu šviesieji.“

Tai gal menininkas – iš esmės maištingas žmogus ir nesyk jo praktika yra pati kūrybinė raiška, arba – įvairių raiškų mišinys?

– Nebūtinai. Imkime Vincento van Gogho pavyzdį. Šis olandas buvo jautrus, išsilavinęs, tapo protestantų kunigu, vertė Bibliją. Bet paskirtas į atkampią Belgijos vietovę Borinažė

(Borinage), pradėjo piešti ir tapyti – pradžioje juodai, rudai. Jis vaizdavo dirbančius savo parapijiečius – angliakasius, žemdirbius, kartais sulinkusius su savo įrankiais, kartais jie sustoję *Viešpaties Angelo* maldai ar valgantys vakarines bulves. Visas postimpresionistinis tonų ir spalvų nušvitimas įvyko jau vėliau, Prancūzijoje. Svarbiausia – van Goghas buvo tikras menininkas ir tikras žmogus. Tai yra geriausias menininko kokybės paliudijimas.

Neseniai Vilniuje vyko paties darbų paroda Deganči Lietuva, o dabar ir Kaune, Europos kultūros sostinės kontekste atidarytoje parodoje 1972. Pramušti sieną apstu paties darbų iš gūdaus sovietmečio... Bet nedaug religinio pobūdžio – turbūt ne šiaip sau? Ar, kaip kad ir „sekso Sovietų Sąjungoj nebuvo“, taip ir religinio meno?

– Ir Vilniaus, ir Kauno parodai darbus rinkosi patys kuratoriai, ekspozicijos buvo skirtos Romo Kalantos atminimui, todėl meno pareikalavimas buvo iš ankstyvojo periodo. Sklando mitas, kad tai geriausias ciklas. Aš taip nemanau. Gerai būtų surengti didelę

Kryžius, varlė ir sraigė. 2004. Keraminis reljefas, glazūros. 30x40

Natūrmortas ant sienos su paveikslėliais ir pjautuvu. 2016. Kartonas, aliejus. 30x45

krikščioniško periodo parodą, kuri apimtą 1982–1988 metus. Manau, ji nebūtų prastesnė už *Degančių Lietuvą* ar 1972. *Pramušti sieną*. Mikutis matė ir ankstyvuosius, ir vėlesnius periodus. Jis sakė, kad krikščioniškas ciklas geresnis. Man jo nuomonė buvo svarbi.

Kartais religinis meno pobūdis žmones glumina, kartais siutina. Prieš 30 metų, kai 1992 m. Šiaurės šalių informavimo centro buvau pakviestas atstovauti Lietuvos menui Helsinkyje, suomių menotyrininkai parodoje klausė: „Tavo menas – tvar-

koj, bet kam tau tie religiniai siužetai?..“

Kaip apibūdintumėt – kas yra religinis, kas sakralinis, kas liturginis menas? O gal nereikia tokių skirčių?

– Tai plati tema. Pirmiausia turime atsakyti, kas bažnyčiose apskritai patenka į meno kategoriją. Pavyzdžiui, menu negalima vadinti kabančių reprodukcijų, nors keli šimtai dvimetrinių *Jėzau – pasitikiu tavimi* popierinių atspaudų, išplatintų visose Lietuvos vyskupijose, po Gaiestingumo metų (2011 m.) iki šiol kabo daugelyje Lietuvos bažnyčių. Klausiau vieno liturgisto, ar privalomas šis reprodukcijų kabėjimas, sakė, kad ne.

Arba menu negalima vadinti ir daugelyje mūsų bažnyčių kabančių fabrikuose atlietų *stacijų* – Kryžiaus stočių. Žinau, kad vyskupijose yra sudarytos liturginio meno komisijos, bet ką jos veikia – nežinau. Su keliolika visuomenininkų įkūrėme Palaimintojo Teofiliaus Matulionio fondą, siūlėme Bažnyčios atstovams meno konsultacijas, bet tuščiai. Todėl apie religinį, sakralinį ir liturginį meną pakalbėsime tada, kai bus pagaliau pasiryžta atsakyti bažnytinio kičo. Man per daug brangi yra liturgija, kad galėčiau toleruoti vizualines imitacijas. Vakarų Europoje tokių dalykų jau beveik nebeliko, o Lietuvoje beveik nerasi bažnyčios be kičo.

Kiek tokiame mene leistina peržengti įprastus vaizdavimo kanonus ir atsiduoti kūrybos laisvei? Ir ko trūksta, kad šis menas skleistųsi Lietuvoje, būtų priimamas ir puoselėjamas bažnytinėje aplinkoje?

– Galima vaizduoti kanoniškai, galima laisvai interpretuoti, bet bažnyčia yra sakrali erdvė, todėl čia turi būti originalūs, bet pagarbūs, brangūs siužetai, simboliai. Nekalbėkime vien apie dailę šventyklose, nes čia svarbu viskas – architektūra, instrumentinė ir chorinė muzika, liturginiai drabužiai, indai, skaitiniai ir visa kita. Bažnyčia yra tokia vieta, kurioje geri dalykai pagerėja, o blogi – pablogėja.

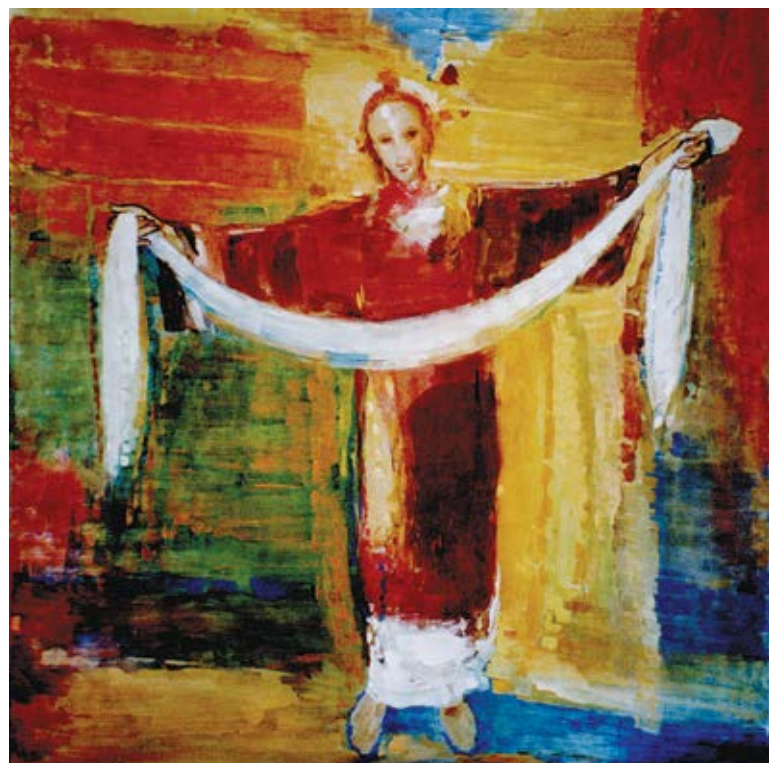
Popiežiaus Pranciškaus inicijuota Sinodinė kelionė ragina atsiverti, išsakyti viltis ir nusivylimus, ieško-

ti bendrystės. Kas yra jūsų parapija, bendruomenė, jei tokią turite?

– Popiežiaus pasiūlyta Sinodinė kelionė pirmiausia turėtų būti dvasininkų ir pasauliečių žmoniškas bendravimas – be pompos, be klerikalizmo. Mes šeimoje esame judrūs, būname tai Vilniuje, tai Aukštaitijoje, tai užsienyje. Kai pasimirsiu, artimieji turės rūpesčio, nes žmogaus be parapijos niekas nenorės laidoti...

Ko tikitės iš šiandienos Bažnyčios?

– Nežinau, kaip kitiems, bet man atrodo, kad dabar yra blogiau nei anksčiau. Nebėra nuostabaus vyskupo Juozo Tunaičio, kunigų Česlovo Kavaliausko, Vaclovo Aliulio, Kazimiero Vasiliausko. Mėgstu tėvą Antaną Saulaitį, Julijų Sasnauską, bet nemėgstu kelių kitų knygų leidžiančių jaunų kunigų, kurių viešoji veikla dirbtinoka.

Prisikėlęs Kristus. 1995. Freska Šv. Bonifaco koplyčioje Lauterbach, Vokietija. 200x200

Istoriniu mastu žvelgiant, nesuprantu, kodėl Lietuvos Bažnyčia neatlieka iliustracijos? Duomenų dėl sovietiniams okupantams tarnavusių vyskupų ir kunigų yra apščiai. Karo Ukrainoje akivaizdoje Lietuvos Bažnyčia pirmoji turėtų parodyti pavyzdį pasauliečiams, kurie taip pat vilkina moralinio apsivalymo procesą.

Esat ne tik menininkas, bet ir vienas katalikų radijo Mažosios studijos kūrėjų bei pirmasis vadovas – dažnai nemėgtas dėl atviro, tiesaus žodžio; kokį matot pokytį per tuos tris laisvės dešimtmečius katalikų komunikavime? Kas pasisekė, ko trūksta, ar tai įmanoma kažkaip pasiekti?

– Per 30 metų laukiame nesulaukiame vyskupų-kultūrininkų atsiradimo, nes būtent jie turėtų formuoti

bažnytinės dailės metmenis, kultūros ir religijos procesus. Pavyzdys – prieš pat arkivyskupo Teofiliaus Matulionio paskelbimą palaimintuoju 2017-aisiais iš jo giminaičių surinkome vertingų daiktų iš kankinio gyvenimo sovietiniuose kalėjimuose, lageriuose. Parodą *Palaimintasis Teofilius Matulionis – beginklė tiesa* eksponavome *Gyvenimo ir tikėjimo institute* Kaune, Perkūno name. Per atidarymą vienas iš vyskupų pasakė: „Paroda gera, dabar prašau viską gražinti Bažnyčiai.“ Buvau priblokštas, atsakiau: „Man atrodo, mes visi esame Bažnyčia.“ Dabar visi šie eksponatai yra Alantos dvare įkurtame Palaimintojo Teofiliaus Matulionio muziejuje.

O *Mažąją studiją* nuo pat pradžių formavome kaip atvirą diskusijoms ir nuomonėms, sekančią Vatikano ir viso krikščioniškojo pasaulio aktualijas. Nesu *Marijos radijo* mėgėjas, nes ten formuojamas prietaringų, *neiškepusių* katalikų įvaizdis.

Minėjote esantis ištikimas literatūros, poezijos gerbėjas, skaitytojas. Ar žodis keičia pasaulį? Ir iš viso – ar gali „grožis išgelbėti pasaulį“?

– Žodis tikrai keičia pasaulį, nes Žodis tapo kūnu. Esame žodžio religijos išpažinėjai, todėl labai reikėtų, kad ir Lietuvos Bažnyčia darytų svarbias ir skubias korektūras. Pora konkrečių pavyzdžių. Mes vis dar žegnojamės *Vardan Dievo Tėvo, ir Sūnaus ir Šventosios Dvasios*. O juk lotyniškai yra *In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti*. Todėl aišku, kad turime žegnotis taip: *Vardan Tėvo ir Sūnaus ir Šventosios Dvasios*.

Arba mūsų Bažnyčios ir kalbininkų sunorminta klaida – sulietuvintas *rožančius* vadinamas *rožiniu*. Bet lotyniškai jis vadinamas *rosario*, lietuviškai – *rožynas*, labai gražus, prasmingas žodis. Bet iki šiol vartojamas *rožinis*.

Deja, tai yra tik spalva, niekas daugiau. Tad paisykim visais atvejais žodžio prasmės ir jėgos.

Pokalbio pradžioje minėjome krikščionišką van Gogho fenomeną. Deja, iki šiol neišversti ir neišleisti jo nuostabūs laišakai broliui Teo. Šitie van Gogho žodžiai reikalingi meno, pasaulio ir Dievo suvokimui.

O Rusiją sustabdyti dabar gali ne Dostojevskio žodžiai, bet tik ukrainiečių biblinė drąsa ir jų savigarbos jausmas. Vakarų Europa su savo pažadais kol kas pasirodė menki skystablauzdžiai.

O gal reikia daugiau maldos?..

– Reikia maldų ir ginklų.

Bet kaip tada su mūsų krikščioniška taikdaryste?

– Oi, jeigu į tavo žemę ateina plėšikas-barbaras ir ima tavo seserį, dukrą, žmoną, o tu nieko nedarai ir skelbi taiką, tokia taikdarystė neturi jokio krikščioniškumo ir teisingumo. Džiaugiuosi, kad Lietuva remia Ukrainą drąsiai ir teisingai.

– Ar tebematote kūryboje prasmę, kai viską galima per keletą dienų sunaikinti, kaip Ukrainoje, nušluoti nuo žemės paviršiaus?..

– Rusiškos barbarybės akivaizdoje matau dar didesnę su karu nesutinkančios ir istorijos deformacijoms besipriešinančios kūrybos

prasmę. Inicijuojau 2023-aisiais didelę sovietinio meno parodą *Lukiškių kalėjime*, kuriame būtų eksponuojami iš Lietuvos muziejų fondų suvežti bronziniai, granitiniai ir mediniai leninai, stalinai ir kiti žmogžudžiai, saugojami Lietuvoje ateities kartoms. Ar žinote, kad Lenino potvarkiu sovietų Rusijoje buvo nužudyta 100 tūkst. dvasininkų? O prieš keletą metų to paties Lenino spaliukišku ženkluku buvo papuoštas Molėtų muziejaus išleistas Lietuvos laisvės 100-mečio albumas... Laimė, šiandieninė Ukrainos kova vis labiau apnuogina istorinį ir kultūrinį sovietmečio paveldą. Džiaukimės ir drebėkime, nes vyksta lemiamoji gėrio ir blogio, šviesos ir tamsybių kova.

Kalėdinis kryžius. 2005. Keraminis reljefas, glazūros. 35x31. Pagrobtas, Italija.

Širdis ir liturginė ampulė. 2005. Keraminis reljefas, glazūros. 32x43. Arūno ir Oksanos Kulikauskų kolekcija.

Paroda **Deganti Lietuva**, skirta Justino Mikučio 100-mečiui ir Romo Kalantos aukos 50-mečiui iki rugsėjo 30 d. bus eksponuojama Vaidoto Žuko meno galerijoje Alantos dvare.

www.zukasalanta.lt